

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ ÉS A MAGHREB*
(Az 1920-as évek)

A Kommunista Internacionálé (KI) megalakulásával a nemzetközi munkásmozgalom új módon viszonyult a gyarmati népek nemzeti felszabadító harcához. Éppen a gyarmati kérdés volt az, amely az első világháború előtti többé-kevésbé egységes munkásmozgalomban a szakadást előidézte. A világháború előtti szocialista mozgalommal ellentétben a KI nagy jelentőséget tulajdonít a keleti kérdésnek. (Kelet nem csupán földrajzi egységet takart, hanem valamennyi gyarmatot és függő országot jelentett.)

Első ízben a gyarmati kérdést a KI második kongresszusán (1920) tárgyalták. Miben jelentettek újat az itt hozott döntések a II. Internacionálé politikájához képest?

A kongresszuson elfogadott tézisek világosan kifejezik a II. Internacionálé Európa-centrizmusával történő szakítást: „Az elvtelen politikusok maroknyi csoportjának vezetése alatt álló, a burzsoá kultúrával teljesen áthatott II. Internacionálé nem tulajdonított kellő fontosságot a gyarmati kérdésnek. Számára Európa jelentette a világot. Nem volt képes annak a szükségyszerűségnek a felismerésére, hogy koordinálni kell Európának és a többi kontinens országainak forradalmi mozgalmát... Következésképpen a KI egyik feladata az, hogy kapcsolatot létesítsen azokkal a forradalmi erőkkel, amelyek a politikailag és gazdaságilag elnyomott országokban az imperializmus megdöntésére törekednek.”¹

A gyarmatok forradalmi mozgalmának első számú feladata a nemzeti függetlenség kivívása. „A külföldi uralom gátolja a gazdaság szabad fejlődését. Ezért a gyarmatokon a forradalom első lépéseként le kell rombolni ezt az uralmat.”²

A szakítást szervezeti téren is végre kell hajtani: kommunista pártokat kell alakítani a gyarmatokon. „E célból a legfőbb feladat a parasztok és munkások kommunista szervezetének a létrehozása, hogy a parasztokat és a munkásokat el lehessen vezetni a forradalomhoz és a Szovjet Köztársaság

* A cikk némileg módosított szövege annak az előadásnak, amely az 1983. október 2–8. között Tuniszbán rendezett nemzetközi történész kongresszuson hangzott el. A kongresszus témája a „Gyarmatosítás az arab világban, XIX–XX. század” volt, rendezője pedig a Tuniszi Egyetem Centre d'Etudes et de Recherches Economiques et Sociales nevű intézete.

Az előadásban Algéria és Tunézia kommunista mozgalmáról esik szó, mivel az eddigi kutatások, dokumentum feltárások azt bizonyítják, hogy a többi Maghreb országban kommunista tevékenység az 1920-as években nem bontakozott ki.

¹ Kiegészítő tézisek a nemzeti és gyarmati kérdésről. In A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 43. old.

² Uo. 44. old.

megalapításához.”³ Véleményem szerint igen fontos elméleti megállapítást fejez ki ez a tézis: a szakítást a II. Internacionáléval a forradalomelmélet területén. A II. Internacionálé szocialistái szerint a gyarmati népeknek a fejlettség egy bizonyos szintjét kell elérni ahhoz, hogy képesek legyenek nemzeti államot létrehozni. Ezután viszont feltétlenül szükséges egy nemzeti társadalmi-gazdasági fejlődés, hogy a szocialista forradalom végbemehessen. Ezzel szemben a kommunisták álláspontja az, hogy a munkások és parasztok kommunista szervezetének vezetésével lehetséges egyszerre harcolni a nemzeti függetlenségért és a társadalmi forradalom győzelméért. Ennek az elméletnek a gyakorlati megvalósítása óriási feladat. Véleményünk szerint a gyarmatok kommunista mozgalmának sikerei, tévedései és bukásai abból származnak, hogy a kommunistáknak mennyire sikerült megvalósítani a társadalmi és nemzeti tényezők koherens egységét.

A KI mindent megtett, hogy ezek a tézisek a gyakorlatban valósuljanak meg. Ennek két fontos feltétele volt: egyrészt, hogy kommunista pártok alakuljanak a gyarmatokon, másrészt, hogy a gyarmatosító országok kommunista pártjai kíméletlen harcot folytassanak a kolonializmus ellen a gyarmatosító országban és a gyarmatokon. Ezzel kapcsolatban a KI-be való felvétel 8. feltétele egyértelműen foglal állást: „A III. Internacionáléhoz tartozó valamennyi pártnak kötelessége kíméletlenül leleplezni „saját” imperialistái hőstettét a gyarmatokon, támogatni nem csupán szavakban, hanem tettekkel is minden felszabadító harcot a gyarmatokon, követelni az anyaország imperialistáinak távozását a gyarmatokról, táplálni a valóban baráti érzéseket a gyarmatosító ország munkásainak körében, a gyarmatok dolgozóival és az elnyomott nemzetekkel szemben, agitációt folytatni a hadseregben a gyarmati népek elnyomása ellen.”⁴

A francia szocialisták többsége a tours-i kongresszuson a KI-hez való csatlakozás mellett döntött, tehát — legalábbis elvben — elfogadta a 8. felvételi feltételt is. Az észak-afrikai föderációk küldöttei is a többséggel szavaztak: a 46 szavazatból 40 mellette és csupán 6 ellene.⁵ De Quiniou, Tunézia delegátusa, már jelzett egy fontos problémát, amely később döntő jelentőséggel bírt a Maghreb országok kommunista pártjainak megalakítása folyamán: „Nem szabad azt hinni, hogy a Mediterránumon-túli föderációk különleges módon érdeklődnének az algériai bennszülöttek iránt.”⁶

Egyébként a kongresszuson nem tárgyalták a gyarmati kérdést, csupán három küldött — Paul Vaillant Couturier, Charles André Julien és Nguyen Ai Quoc — érintette.

A tours-i kongresszus után főként ők hárman fordulnak a gyarmatok felé és törekednek arra, hogy a bennszülötteket nemzeti és forradalmi öntudatra ébresszék. 1921 tavaszán Ch. A. Julien több előadást tart Algériában, amelynek témái, az orosz forradalom, a szovjetek, az osztályharc stb. Az előadásokon nagy számban vettek részt bennszülöttek.⁷ Algériai tartózkodása alatt felmérést végzett a kommunista föderáció tagjai körében a kommunista

³ Uo.

⁴ Lenin: A Kommunista Internacionáléba való felvétel 21 feltétele. Művei, 31. k. Szikra, 1951. 205—206. old.

⁵ Congrés de Tours. 18e Congrés national du Parti socialiste. Texte integral. Edition critique: Paris, Editions sociales. 1980. 796—799. old.

⁶ Uo. 313. old.

⁷ Rapport général sur la situation politique et administrative des Musulmans algériens 1920—21. Archives d'outre-mer, Aix en Provence, 11 H 47.

politika értelmezéséről, a kommunizmus jövőjéről, a nacionalista törekvésekről stb. A felmérés eredményeként megállapítható, hogy a kommunisták elítélik a bennszülöttek nacionalista törekvéseit, nem mentesek a faji előítéletektől stb., vagyis, elutasítják a KI irányvonalát. Az algériai kommunistáknak ezek az elvei világosan kifejezést nyertek a Sidi bel Abbes-i szekció 1921. május 7-én közzétett állásfoglalásában. Ebben a szekció nyíltan szembe helyezkedett a KI-hez történő csatlakozás 8. feltételével, és ezzel a KI-vel történő eljövendő szakítást is sejtette már.⁸

Paul Vaillant Couturier 1922 tavaszán tett körútat Algériában. Franciaországba visszatérve cikksorozatotban számol be tapasztalatairól. Leírja azokat a nehézségeket, amelyekbe a kommunista eszme elterjesztése ütközik a Maghreb országokban, különösképpen pedig Algériában. Következtetése az, hogy a forradalom kirobbantása Algériában csak a győztes franciaországi szocialista forradalom után lehetséges.⁹

A KI Végrehajtó Bizottsága 1922. május 22-én felhívást intéz Algéria és Tunézia népéhez, s ebben a kommunista párt vezetésével harcra szólítja a gyarmati elnyomás ellen.¹⁰ Ezzel a felhívással a KI minden valószínűség szerint azt akarta elérni, hogy az észak-afrikai és a francia kommunisták világosan és egyértelműen foglaljanak állást: elfogadják a KI elveit, vagy nem, akarják azokat alkalmazni vagy nem?

A Sidi bel Abbes-i szekció azonnal és hevesen reagált: a KI-nek címzett levelében a bennszülöttek felkelését „veszélyes őrültségnek” nevezte és tiltakozott a felhívás Algériában történő közzététele ellen.¹¹

A probléma ilyen élesen nem vetődött fel a tunéziai kommunisták körében, mondhatjuk, hogy már a kezdetektől (a tunéziai kommunisták alakuló kongresszusa 1921. december 18-án volt La Goulette-ben) alkalmazták a KI irányvonalát: erőfeszítéseket tettek, hogy a bennszülöttek is csatlakozzanak a párthoz, két nyelven (arabul és franciául) publikálják újságjukat stb. A gyarmati hatalom gyorsan számot vetett a kommunisták ilyen jellegű aktivitásának veszélyével: betiltotta az újságokat és 1922. május 17-én pedig feloszlatta a kommunista pártot. A tunéziai kommunisták kritikája a Francia Kommunista Párt politikájára irányult. Ezt Tahar Bundegeha, az észak-afrikai kommunisták delegátusa, fejtette ki világosan a KI IV. kongresszusán. Bíráltta az FKP-t, mert a gyarmatok nemzeti felszabadulását csak az anyaországi győztes forradalom után látja megvalósíthatónak. Az FKP gyarmatokon kifejtett tevékenységét elégtelennek, nem megfelelőnek ítéli. Bírálja azért is, mert még mindig nem szakítottak az algériai „álm marxistákkal”. És végül, ellentétben a KI-ben elterjedt véleménnyel, progresszív erőt lát a pániszlamizmusban, amely azt bizonyítja, hogy a tunéziai pártnak szoros kapcsolata volt a bennszülöttekkel.¹²

A KI IV. Kongresszusán tárgyalták az FKP helyzetét is, s a francia kérdésről elfogadott határozatban keményen bíralták a pártot a gyarmatokon

⁸ *Lutte sociale*, 1921. május 7., ld. még Ch. R. Ageron: *Le PCF et l'Algérie 1921—1924. Mouvement social*, 1972. 78. sz. 12—23. old.

⁹ *Humanité*, 1922. június 9.

¹⁰ *Appel de l'Exécutif pour la libération de l'Algérie et de la Tunisie. Correspondance internationale*, 1922. 44. sz. 340—341. old.

¹¹ *Archives de Jules Humbert Droz I. Origines et débuts des partis communistes des pays latins (1919—1923)*. International Institut Voor Sociaes Gechiedenis. Amsterdam. D. Reidel Publishing Company. Dordrec-Holland, 1970. 256—261. old.

¹² *Internationale Presse Korrespondenz*, 1922. december 7. 1699. old.

kifejtett tevékenysége miatt. Felszólítják a pártot, hogy tisztítsa meg szervezeteit a gyarmati reformista elemektől. A határozat „kategórikusan elítéli a Sidi bel Abbes-i szekció álmarxista frazeológiába burkolt rabszolgatartó szellemű álláspontját, amely lényegében a francia imperializmus uralmát támogatja.”¹³ Felszólítják a pártot, hogy a gyarmatokon az eddiginél sokkal következetesebben törekedjen a bennszülöttek szervezésére.

A KI bírálata újabb akciókra ösztönzi az FKP-t. Pierre Semard a vasutas szakszervezet titkára, 1923-ban előadói körutat tesz Algériában, amelynek során az algériai dolgozók szervezésére ösztönzi a kommunistákat. A párt a Ruhr vidéket megszálló francia hadsereg katonái között erőteljes és hatékony propagandát folytat. Ennek hatására Mainzban egy algériaiakból álló katonai egység megtagadja a parancsot és nem löv a sztrájkoló német munkásokra. Az FKP terjeszti a hadseregben a *La Casern* c. lapot (arab és francia nyelven), amely az Algéria déli részében állomásozó katonai egységekhez is eljut. A Déli Terület katonai parancsnoka 1923 és 1924 folyamán a lap számos példányának elkobzását jelentette.¹⁴

A KI V. kongresszusa (1924) értékeli az FKP gyarmatokon folytatott politikáját és elismeri az elért eredményeket. Am ugyanakkor a nemzeti és gyarmati kérdésről tartott beszámolójában Manúlszkij bírálta a pártot, amiért még mindig nem foglalt állást egyértelműen és visszavonhatatlanul a gyarmatok önrendelkezési joga mellett, a párt lapja nem közli vagy csak megcsonkítva a KI gyarmatokra vonatkozó határozatait.¹⁵

A KI bírálata nem bizonyult eredménytelennek. Többek között a párt nagy segítséget nyújtott az észak-afrikai származású dolgozók kongresszusának megszervezésében Párizsban, 1924 decemberében. A 150 algériai, tunéziai és marokkói delegátus politikai és gazdasági követeléseket tartalmazó programokat fogadott el. A program legfontosabb pontja leszögezte, hogy „a kommunista párt a gyarmatok függetlenségének feltétlen híve és minden eszközzel harcol azért.”¹⁶

De valójában a Rif háború volt az igazi próbatétel az FKP számára. 1924–25-ben az FKP igen aktív kampányt folytat a Rif Köztársaság elismerésért. Ezalatt a párt több alkalommal is nyíltan kinyilvánítja, hogy a gyarmati kérdésben szakított a szociáldemokrata politikai és ideológiai hagyományokkal, és egyértelműen a gyarmatok nemzeti függetlensége mellett foglalt állást.

1925 nyarán a Rif háború hatására igen erős kommunista agitáció nyilvánult meg Algériában a nemzeti függetlenségért és a társadalmi forradalomért.¹⁷

A tunéziai kommunisták szerint is a társadalmi felszabadulás a nemzeti felszabadulás révén valósul meg. Az *Avenir social* (Társadalmi jövő) c. újságjuk írta 1924. december 14-én: „A tunéziai proletáriátus útja a hatalom

¹³ Manifestes, theses et résolutions des quatre premiers congrès mondiaux de l'Internationale communiste 1919–1923. Paris, Maspero. 1975. 198. old.

¹⁴ Activités communistes á Djelfa. Direction du Territoire du Sud. Archives d'outre-mer, Aix-en-Provence. 9 H 11.

¹⁵ Ve Congrès de l'Internationale communiste. Rapport de Manoulski sur la question nationale et coloniale. Moscou, 1924. 53–54. old.

¹⁶ Le Paria, 1924. december.

¹⁷ Rapport général sur la situation politique et administrative des Musulmans algériens, 1925. július 1–október 1. Archives d'outre-mer, Aix-en-Provence. 11 H 47.

meghódítására, a kommunista társadalom megteremtésére egy ajtón keresztül vezet; ez az ajtó a függetlenség. Minden gyarmat valamennyi proletárjának át kell lépnie ennek az ajtónak a küszöbét.”

Néhány provizórikus következtetés

Mindenekelőtt a francia és az észak-afrikai kommunistáknak a gyarmati kérdésben elfoglalt álláspontjában egy világos fejlődést állapíthatunk meg az 1920-as évek elejétől az évtized közepéig tartó időszakban. A kommunisták ekkorra nyíltan elkötelezik magukat a nemzeti függetlenség mellett, jelentős erőfeszítéseket tesznek, hogy egyre több bennszülött csatlakozzon a párthoz és a szakszervezetekhez.

Az FKP tevékenysége dinamizálja az antikolonialista erők harcát a Maghreb országokban. Érdemes idézni egy korabeli tanút: „Aztán szelektáltam olvasmányaim. A kommunista újság, a l'Humanité volt az, amelyik a leginkább oltotta nacionalista szomjamat. Marcel Cachin és Paul Vaillant Couturier cikkei szították dühömet, ám ugyanakkor megnyugtató vigaszt is nyújtottak ... Folyt a Rif háború és hullámai elérték a francia közvéleményt is, hála Paul Vaillant Couturier és Marcel Cachin cikkeinek és parlamenti beszédeinek.”¹⁸

A KI-nek jelentős szerepe volt a nemzeti függetlenség jelszavának propagálásában a Maghreb országokban. És ugyanakkor ő állította a politikai harc középpontjába a társadalmi felszabadulás programját is.

És végül, szervezeti téren a KI és a kommunisták jelentős — és nem eredménytelen — erőfeszítéseket tettek azért, hogy a bennszülöttek aktívan és szervezett politikai erőként vegyenek részt a politikai harcban. Az észak-afrikai telepések érdekeit kifejező folyóirat a *Renseignements coloniaux* „félelmetes hatásának” minősíti a bennszülöttek csatlakozását a kommunista párthoz.¹⁹

Az 1920-as évek közepére tehát egy új és szervezett antikolonialista politikai erő jelent meg a Maghreb országokban.

J. LÁSZLÓ NAGY

Internationale communiste et le Maghreb (Les années 1920) (Résumé)

Cet article est la conférence prononcée à Tunis au congrès d'histoire sur „La colonisation dans le monde arabe XIX—XX siècles”, organisé par le C.E.R.E.S. de l'Université de Tunis les 2-8 octobre 1983.

D'abord l'auteur démontre la différence de la politique coloniale des sociaux-démocrates et des communistes. Sont évoquées les thèses les plus importantes de la question nationale et coloniale élaborées au 2^{em} congrès de l'Internationale communiste.

L'auteur examine le rôle du Comintern et des communistes français dans la diffusion des idées communistes dans les pays du Maghreb, plus particulièrement en Algérie et en Tunisie. Grâce à l'effort du Comintern et des communistes français une nouvelle force politique anticolonialiste s'est apparue vers le milieu des années 1920 dans les pays du Maghreb.

¹⁸ *Bennabi Malek*: Mémoires d'un témoin du siècle. Editions Nationales Algériennes. Alger, 1965(?) 107. és 176. old.

¹⁹ *Renseignements coloniaux*, 1925. december, 525. old.